

ОБМЕЖЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА БАТЬКІВСТВО, МАТЕРИНСТВО ЗА ДОПОМОГОЮ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

КОЖЕВНИКОВА Вікторія Олександрівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри Галузевих правових наук КУП НАН України

УДК 347.625

В статті досліджується існуюче в діючому сімейному законодавстві України обмеження права на отцовство, материнство, їх особливості, специфіка. Пропонується використання іноземного досвіду, по відношенню до розширення меж здійснення права на отцовство, материнство. Акцентовується особливе уваження на своєчасність усунення необґрунтованих обмежень, котрі своїм змістом роблять неможливим здійснення особистого права.

Ключові слова: законодавче обмеження права, людина, право на отцовство, материнство, заборона, суб'єкт сімейних відносин, реалізація прав, правове регулювання, юридичне значення дій, допоміжні репродуктивні технології, здійснення суб'єктивного права.

Постановка проблем

Своєчасність дослідження меж та обмежень реалізації права на батьківство, материнство за допомогою використання сучасних репродуктивних технологій зумовлена відсутністю належного правового регулювання, що призводить до порушення прав суб'єктів сімейних відносин (учасників соціальних програм з лікування безпліддя в Україні тощо). Репродуктивна властивість жінки та чоловіка значною мірою впливає на можливість здійснення особистих немайнових прав і на можливість констатувати фактичну наявність або відсутність таких прав. Право на материнство підпадає під особливу охорону та захист з боку держави,

проте здійснення окремих особистих прав, суб'єктами сімейних відносин обмежується чинним СК України, однак має практичне застосування та є прийнятним в іноземному праві, відтак носить дискусійний характер в умовах сьогодення.

Роль останніх досліджень і публікацій

Науково-теоретичним підґрунтям для висновків і узагальнень, зроблених у цій праці, стали фундаментальні труди багатьох вчених, зокрема, М. В. Антокольської, С. С. Алексєєва, Т. В. Боднар, В. І. Борисова, К. Глиняна, А. Б. Гриняк, О. В. Дзера, Н. А. Д'ячкова, В. Ю. Євко, Л. Ю. Ковтунова, О. О. Кот, Ю. В. Коренга, Л. В. Красицька, Н. С. Кузнєцова, В. В. Луць, Р. А. Майданик, О. О. Михайленко, З. В. Ромовська, Р. О. Стефанчук, О. О. Пунда, В. Д. Примак, В. І. Труба, Ю. С. Червоний, Я. М. Шевченко, С. І. Шимон та інші.

Мета

Дослідження полягає у розробленні концепцій сучасного правового регулювання меж здійснення та обмежень прав суб'єктів сімейних відносин на батьківство, материнство, встановленні та правомірному закріпленні у нормативно-визначених сімейно-правових актах України, обґрунтованих обмежень прав.

Завданням є визначити обґрунтовані підходи до меж здійснення та обмеження права суб'єктів сімейних відносин на бать-

ківство, материнство. Встановити доцільність існування окремих обмежень прав на батьківство, материнство, виявити існування необґрунтованих обмежень, у сімейному праві України, керуючись зарубіжним досвідом щодо меж здійснення права на батьківство, материнство.

Виклад основного матеріалу

У юридичній літературі існує позиція, що «право на материнство або право на батьківство може не тільки бути обмежене, а й особа може бути позбавлена цих прав, тому можливо зробити висновок, що, як наслідок, цим правом особа не може володіти довічно [1.с.390]. Р. О. Стефанчук вказує, що більш вдалою є норма з «кваліфікованим умовчанням щодо нижньої межі віку» для надання права [2.с.142]. При цьому це не є обмеженням можливості реалізації права, а сама відсутність у конкретної особи такого права, тобто для неї є недосяжним отримання блага бути батьком або матір'ю. У цьому разі можливо вести мову про обмеження правоздатності особи у сфері реалізації її біологічних прав» [1.с.390].

Унікаючи чіткого визначення репродуктивної функції людини, законодавець допускає можливість реалізації права на батьківство, материнство шляхом медичного відтворення функцій організму жінки, чоловіка, у разі, якщо без використання репродуктивних технологій стати батьками не виявляється можливим. Громадяни України наділені досить широкими межами реалізації особистого немайнового права на батьківство (материнство). Такі межі й дозволяють особам самостійно обрати більш прийнятний для них спосіб стати батьками.

На підтвердження цього на території України діють нормативно-правові акти України, які здійснюють регулювання відносин з порядку реалізації репродуктивних технологій. Приміром, нові репродуктивні технології лікування безпліддя почали діяти на території України з 1987 р. відповідно до наказу № 669 Міністерства охорони здоров'я СРСР «Про розширення досвіду по застосуванню методу штучної інсеминації спермою донора за медичними показниками».

Надалі вирішення проблем безпліддя та реалізація права на батьківство та материнство суб'єктів сімейних відносин було продовжено. Це ст. 123 СК України (умови визначення походження дитини, народженої в результаті допоміжних репродуктивних технологій; ст. 20 Основ законодавства України про охорону здоров'я (збереження генофонду народу України); ст. 47 (трансплантація органів та інших анатомічних матеріалів); Наказ МОЗ України від 09.09.2013 № 787 «Про затвердження порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні»; Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 16 липня 1999 р.; Національна програма планування сім'ї, затверджена Кабінетом Міністрів України 1995 р. [3.с.181].

Зазначеними правовими актами затверджено умови та порядок:

- застосування штучного запліднення та імплантації ембріона (ембріонів);
- метод інсеминації жінок спермою чоловіка (донора);
- трансплантація статевих залоз;
- метод екстракорпорального запліднення і перенесення ембріона в порожнину матки.

Незважаючи на досить широкі межі здійснення права на материнство (батьківство) за допомогою використання сучасних репродуктивних технологій, український законодавець встановлює і певні *обмеження прав* суб'єктів, які не підлягають упущенню та яким варто приділити особливу увагу.

Нормативно правові акти, якими здійснювалось надання послуг з допоміжних репродуктивних технологій в Україні десятиріччя тому, забороняли жінці, вік якої перевищував 40 років, бути учасником державної програми з штучного запліднення. З. В. Ромовська слушно стверджувала, що «юридична обґрунтованість такого обмеження викликає сумнівів. Це все одно, що заборонити народжувати дітей сорокарічним жінкам, які можуть обійтись без штучного запліднення» [4.с.191]. Тому заборона жінкам у віці 40 років бути учасником державних програм з лікування безпліддя в Україні була такою, що порушувала право жінки на материнство.

Для чоловіків, які мають намір стати учасником (донором) програми штучної інсемінації, становище залишалось схожим. Так, правообмежувальні конструкції минулого містилися в наказах та нормативно-правових актах Міністерства охорони здоров'я України, зокрема: «Для штучної інсемінації використовується сперма як чоловіка, так і донора. Донором сперми можуть бути здорові чоловіки у віці 20–40 років. Активним донором (тобто тим, хто здає сперму щомісячно) можна бути не більше трьох років» [3.с.181]. Нині особа-донор, перш ніж стати учасником такої програми, має пройти ретельне медичне обстеження. Якщо стан здоров'я чоловіка є задовільним, то його кріоконсервована сперма зберігається в межах 10 років (зі спливом вказаного строку використання донорської сперми заборонено законом).

Сперма для інсемінації добирається з урахуванням побажань подружжя щодо національності, головних рис зовнішності, а також враховується сумісність донора з реципієнткою за групою крові та резус-фактором [4.с.191]. Положення ст. 123 СК України встановлюють, що у разі народження жінкою дитини, зачатої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, здійснених за письмовою згодою її чоловіка, він записується батьком дитини. Подружжя визнається батьками дитини, народженої дружиною після перенесення в її організм ембріона людини, зачатого її чоловіком та іншою жінкою в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій.

З аналізу викладених правових норм чинного сімейного законодавства випливає, що донор, який, по суті, є фактичним (рідним по крові) батьком (матір'ю) дитини, обмежений у всіх особистих немайнових та майнових правах стосовно неї (стосовно другого з батьків). Особа-донор наділена лише одним правом, яке не породжує жодних обов'язків, – правом вимоги оплати за надання вказаної послуги.

Окрему увагу варто приділити обмеженням прав, які мають місце у випадках, якщо зачаття дитини не може відбуватися в організмі жінки (матері), коли остання не в змозі виносити самостійно дитину.

Як ішлося вище, КЗпШС України започаткував регулювання питань запліднення за допомогою донора – сурогатної матері. Такий підхід законодавця є досить інноваційним (сміливим), оскільки низка зарубіжних держав установлює для своїх громадян обмеження (заборону) здійснення такого права. Тому ставлення до правового регулювання сурогатного материнства в зарубіжних країнах неоднозначне. У законодавстві Німеччини та Франції існує обмеження такого права (заборона) особам бути учасниками договору сурогатного материнства на території зазначених вище держав. У Німеччині існує кримінальна відповідальність саме лікаря при проведенні такої процедури. У Канаді договір сурогатного материнства не має юридичної сили. Законодавчо дозволено на комерційній основі використання сурогатного виношування у більшості штатів США, ПАР. У Данії, Норвегії, Швейцарії, Австралії, Ізраїлі, Іспанії дозволяється некомерційне сурогатне материнство. Однак у таких державах, як Греція, Ірландія, Фінляндія, Бельгія, застосування цього інституту ніяк не регламентується законом [5.с.128].

Такий стан зумовлений тим, що кожна окремо зазначена зарубіжна держава має різні морально-етичні засади світосприйняття. Цікавим прикладом є судова справа, яка висвітлювалась у науці та практиці. Згідно з матеріалами судової справи, громадяни Франції уклали договір сурогатного материнства на території України. Після народження дітей сурогатною матір'ю їм було видано свідоцтво про народження, а генетичні батьки (іноземці) звернулися до посольства Франції в Україні з метою оформлення необхідних документів для вивезення дітей у Францію та надання їм французького громадянства. Проте посольство їм відмовило, оскільки сурогатне материнство у Франції заборонено»[6.с.30]. Наразі така важлива проблема й досі позбавлена правового регулювання, що призводить до порушення особистих немайнових прав і дитини, і батьків-замовників.

Законодавство пострадянських держав, хоча і надає можливість застосування програм сурогатного материнства для своїх

громадян або осіб, які перебувають на їх території, проте містить особливості реалізації учасниками такого права.

Вчена О. А. Явор, досліджуючи проблемами регулювання сімейних відносин за договором сурогатного материнства за законодавством Російської Федерації, дійшла висновків, що СК РФ у ч. 3 ст. 51 закріплює норму, за якою особи, які перебувають у шлюбі й надали письмову згоду на імплантацію ембріона іншій жінці з метою виношування, можуть бути записані батьками лише за згодою сурогатної матері. Так, дослідник зауважує, що у зв'язку з прийняттям у Росії Федерального закону від 21 листопада 2011 р. № 323-ФЗ «Про основи охорони здоров'я громадян у Російській Федерації», російський законодавець здійснив ще крок уперед, дозволивши цим законом особам, які не перебувають у шлюбі, але проживають однією сім'єю, та поодиноким жінкам брати участь у реалізації програми сурогатного материнства [5.с.130]. Такий стан сприяв зменшенню правообмежувальних конструкцій у договорі сурогатного материнства в РФ.

Українське законодавство, яке впливає на правове регулювання договору сурогатного материнства в нашій державі, також установлює чіткі обмеження прав суб'єктів сімейних відносин. Слід наголосити, що обмеження прав суб'єктів мають свої особливості, специфіку та передбачені національним законодавством України.

Так, застосування методик допоміжних репродуктивних технологій та обмеження щодо їх застосування передбачено такими нормативними актами: Цивільним кодексом України (ст. 281, 627)[7], Сімейним кодексом України (ст. 123), основами законодавства України про охорону здоров'я (ст. 48) [7], Законом України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 16 липня 1999 р.[8], Правилами державної реєстрації актів цивільного стану (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 24 грудня 2010 р. № 3307/5 [9], Наказ МОЗ України від 09.09.2013 № 787 «Про затвердження порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні».

Проаналізувавши нормативні джерела, що впливають на формування окремого обмеження прав суб'єктів за договором сурогатного материнства, в Україні було виявлено такі особливості. В Україні не допускається оспорювання материнства біологічній матері сурогатною матір'ю, тим самим законодавчо встановлено перевагу правового захисту біологічних батьків. О. О. Явор з цього приводу зазначає, що, виходячи з цього, «на практиці існують випадки шантажу, заподіяння шкоди дитині, розкриття конфіденційної інформації з боку сурогатної матері» [5.с.129]. На думку автора, таке обмеження є безпідставним, з одного боку, та свідченням того, що в Україні договірне регулювання сурогатного материнства є неоднозначним, з іншого боку. Постає питання віднесення чи не віднесення сурогатної матері до суб'єктів цивільних правовідносин. Виходячи із суті сімейних відносин, ця жінка не може бути їх суб'єктом, оскільки відсутня кровна спорідненість, шлюб, усиновлення, що є обов'язковими умовами підтвердження наявності сімейних відносин, але умовно можна припустити, що після реєстрації акта цивільного стану народження дитини і запису її матір'ю вона стає суб'єктом сімейних правовідносин [5.с.130].

У науково-практичній літературі розглядався приклад із судової практики із зазначеної проблематики. Зокрема, до Солом'янського районного суду м. Києва звернулася прокуратура в інтересах малолітньої дитини з позовом про внесення змін до актового запису про її народження відомостей про батьків, оскільки дані особи не є її біологічними батьками. Дівчинка була народжена сурогатною матір'ю, яку було запліднено в результаті застосування донорського матеріалу анатомічних донорів жінки та чоловіка, відомості про яких установити неможливо. Суд вирішив позов задовольнити, зобов'язати орган реєстрації актів цивільного стану внести зміни до актового запису про народження шляхом виключення запису про батьків; зобов'язати орган опіки та піклування підготувати рішення про внесення в актовий запис відомостей про дитину та її батьків на підставі ч. 2 ст. 135 СК України. За таких умов по-

дружжя може усиновити дитину відповідно до гл. 18 СК України [9.с.48]. Обмеження прав суб'єктів, які мають намір укласти договір сурогатного материнства, установлені законом не чітко та, як правило, існують у вигляді заборон. Такі обмеження (заборони) варто виділити та приділити їм окрему увагу.

Стороною-замовником за договором сурогатного материнства обмежена у праві жінка, яка за медичними показниками (станом здоров'я) здатна сама виносити та народити дитину. Сурогатне материнство застосовується, якщо виношування і народження дитини дружиною фізіологічно неможливо або пов'язане з ризиком для її життя і (або) життя дитини [10.с.48]. Тому пріоритетною метою укладення договору сурогатного материнства є подолання безпліддя.

Вчена Ю. В. Коренга також справедливо стверджує: «Жінкам, які мають можливість дітонародження, проте бажають скористатися послугами сурогатної матері, мотивуючи це власною зайнятістю або не бажаючи завдавати собі незручностей протягом дев'яти місяців вагітності, не надається право на реалізацію програм сурогатного материнства, основна мета якого – подолання безпліддя» (визначено в «Інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій» № 787 від 09.09.2013) [11.с.48]. Отже, жінка, яка здатна до дітонародження, не може бути стороною (замовником) за договором сурогатного материнства.

Відповідно пропонується запровадити до окремого обмеження, запозиченого зі змісту ч. 1 ст. 211 СК України, що («Усиновлювачем дитини може бути повнолітня дієздатна особа віком не молодша двадцяти одного року, за винятком, коли усиновлювач є родичем дитини»), сурогатною матір'ю у договорі не може бути жінка, що не досягла двадцяти одного року, або жінка, яка позбавлена чи обмежена у дієздатності, перебуває на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами тощо.

І. Я. Верес стверджує, що необхідно передбачити конкретні вікові обмеження щодо сурогатної матері. У проекті Закону

України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо обмежень у використанні допоміжних репродуктивних технологій)», що пройшов перше читання, запропоновано ст. 48 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» доповнити частиною третьою такого змісту: «Вік повнолітньої жінки, щодо якої застосовується штучне запліднення та імплантація ембріона, не повинен перевищувати 49 років на день перенесення ембріонів. У виключних випадках вікове обмеження може бути збільшено на підставі висновку комісії, утвореної органом центральної виконавчої влади у сфері охорони здоров'я» [9.с.29].

Вбачається, що таке доповнення законодавства є зайвим та обтяжливим. Крім того, право загалом намагається позбавлятися встановлення чітких вікових меж, особливо, коли йдеться про право особи на материнство. Законодавець штучно підвищив вік, з якого особи можуть укласти даний вид договору, з метою того, щоб жінки, які беруть участь у програмі сурогатного материнства, мали певний досвід з виношування та народження дітей. Крім того, свідомо та відповідально ставились до виконання істотних умов договору сурогатного материнства. «Порядком застосування допоміжних репродуктивних технологій» № 787 від 09.09.2013 року встановлено заборону, що не може бути стороною договору (сурогатною матір'ю) жінка, яка не має своїх здорових дітей. Отже, жінки, які мали досвід з виношування та народження власних дітей та з якихось причин народжували дітей з фізіологічними чи психічними вадами здоров'я, не можуть бути сурогатною матір'ю за договором.

Наступне обмеження права полягає в тому, що вступати у договірні відносини, об'єктом яких є надання послуги із сурогатного материнства, не мають право іноземці, які між собою перебувають в одностатевому шлюбі, який вони уклали за законодавством іноземної держави, громадянами якої вони є. Адже українське законодавство ніколи не визнавало одностатевих шлюбів, такі шлюби суперечать морально-етичним засадам українського суспільства, тому і на зако-

подавчому рівні встановлюється заборона щодо укладення договору сурогатного материнства одностатевими подружніми парами.

Існує обмеження прав, яке встановлюється щодо осіб, які за договором виступають донором генетичного матеріалу. Сутність вказаного вище обмеження полягає в наступному. Так, наприклад, у США на сьогодні досить розвиненими є правові основи сурогатного материнства у світі. Спираючись на багаторічний досвід та судову практику в цьому напрямі, виділяються такі види сурогатного материнства взагалі, як: *традиційне сурогатне материнство* – спосіб, заснований на згоді між майбутніми батьками дитини та жінкою, яка погодилася на штучне запліднення її яйцеклітини спермою майбутнього батька дитини. У більшості штатів батьківські права майбутня мати дитини отримує після процедури усиновлення (удочеріння); *сурогатна вагітність* – спосіб, при якому згода між майбутніми батьками дитини і жінкою, згідною на імплантацію ембріона, заснована на зачатті з використанням яйцеклітини та сперми майбутніх батьків; *донорська сурогатна вагітність* – спосіб, відповідно до якого згода між майбутніми батьками і жінкою, яка погодилася на імплантацію і виношування дитини, полягає у зачатті з використанням яйцеклітини донора (зазвичай анонімного) і сперми майбутнього батька чи донора [12.с.71].

В Україні такий вид сурогатного материнства – під законодавчою забороною, і суб'єкти програми сурогатного материнства обмежені у праві на його застосування. Дозвіл набули лише такі види, як: сурогатна вагітність (у випадку використання генетичного матеріалу обох з подружжя) та донорська сурогатна вагітність (у випадку використання генетичного матеріалу одного з подружжя). Норми Наказу МОЗ України від 09.09.2013№ 787 п. 6.1 «Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» визначають, що подружжя (або один з майбутніх батьків), в інтересах якого здійснюється сурогатне материнство, повинні мати генетичний зв'язок з дитиною, тобто це положення надало право використовувати для проведення процеду-

ри штучного запліднення сурогатної матері донорські гамети (жіночі або чоловічі).

А от від традиційного сурогатного материнства в Україні, відповідно до тих змін, які визначені в «Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні», – під забороною. Адже багато авторів робить акцент на тому, що у процесі виношування вагітності між матір'ю та дитиною виникає біологічний зв'язок, а якщо використовується метод традиційного сурогатного материнства, то ще й генетичний зв'язок.

Вчені, які досліджували проблеми застосування обмежень в іноземному праві, пропонують використати подібні правообмежувальні конструкції в договорі сурогатного материнства в Україні. Основною метою адаптації вітчизняного законодавства (у сфері регулювання договірних відносин сурогатного материнства) до міжнародного є те, що, обмеживши права одних осіб, можна захистити права інших менш захищених сторін договору (новонароджену дитину, «слабку» сторону договору – сурогатну матір). Прикладом у даній ситуації може бути випадок, коли українське законодавство фактично не може змусити замовників/замовника прийняти дитину в тому разі, якщо вони вирішили відмовитись від неї, тому насамперед страждають діти, які залишилися без батьківського піклування.

На думку Ю. В. Коренги, необхідно доповнити положення чинного сімейного законодавства, встановивши в низці його положень заборону щодо відмови генетичних батьків (батька або матері) від запису їх батьками дитини, народженої сурогатною матір'ю [11.с.121]. В іншому випадку інтереси новонародженої дитини не будуть захищені належним чином, адже виникає ситуація, коли сурогатна мати готова передати дитину батькам-замовникам, а такі особи не бажають стати батьками. У результаті дитина залишається сиротою. Складається ситуація, за якої обмежуються особисті немайнові права дітей, гарантовані Конституцією України, СК України: право на життя та виховання в сім'ї, право знати своїх батьків, та інші необхідні дитині права.

Важливим залишається встановлення заборони щодо розірвання договору сурогатного материнства за ініціативою подружжя-замовників після настання вагітності сурогатної матері. Такий підхід зумовлений тим, що й досі спірним залишається питання, «на якій стадії свого розвитку людський ембріон чи плід стає життєздатним» [13.с.215] та визначається як людина, право на життя якої гарантується державою.

Разом з тим обмеження розірвання договору сурогатного материнства за ініціативою подружжя-замовників після настання вагітності сурогатної матері нормативно встановлено у більшості законодавчих актів США, які регулюють такі правовідносини. Тому вбачається, що і в українському законодавстві для захисту прав і законних інтересів дитини та сурогатної матері має існувати заборона щодо розірвання договору сурогатного материнства (як у випадку порушення, так і у випадку добросовісного виконання договору сурогатною матір'ю) за ініціативою подружжя-замовників після настання вагітності сурогатної матері [12.с.71]. Без такого обмеження подружжя буде менш зобов'язаною стороною, ніж сурогатна мати. Замовники не відчуватимуть відповідальності за виношування дитини. Вони повинні чітко уявляти наслідки своїх дій перед укладенням договору. Таке обмеження, на мою думку, знизить ризик легковажного ставлення до укладення договору з боку замовників [12.с.72]. З викладеного випливає, що деякі обмеження, які містяться в актах чинного законодавства України, є необґрунтованими. Крім того, додаткового занепокоєння викликає й факт упущення деяких обмежень, які широко застосовуються до сторін договору сурогатного материнства в іноземному законодавстві, однак не враховані законодавством України.

На підтвердження такої думки слід звернутися до позиції науковця О. А. Явор, яка наголошувала, що «нерозумні заборони істотно обмежують права тих людей, які хочуть стати батьками за допомогою репродуктивних технологій, породжують “репродуктивний” туризм» [5.с.132]. Тобто відсутність чіткого правового впливу на формування обмежень у праві є причиною порушення

прав і сурогатних матерів, і потенційних батьків – замовників.

Певну увагу слід приділити правовому регулюванню поняття та значенню «позбавлення можливості здійснення репродуктивної функції», а тому пріоритетним є питання щодо включення до нього повного позбавлення репродуктивної функції або часткове обмеження здатності до репродуктивної функції чоловіка або жінки. Великий тлумачний словник сучасної української мови під терміном «обмеження» визначає, по-перше, правила, що звужують певні права, і по-друге, звуження благ певними умовами, визначення, окреслення певних меж [14.с.643]. У той час як позбавлення тлумачиться, як втрата будь-чого [14.с.833]. Тобто відповідно до здійснюваних мною досліджень, це втрата репродуктивної властивості організму, його здатності до дітонародження.

Так, О. О. Пунда зазначає що, з одного боку, термін, використаний у ст. 49, 50 СК України, необхідно розуміти як повне позбавлення права на материнство або батьківство, що, пов'язане з особливістю репродуктивної функції організму. Дослідник стверджує, що вплинувши на організм людини з цією метою і повністю позбавивши її біологічної репродуктивної функції, повернути її неможливо, а отже, такий суб'єкт права буде позбавлений здатності отримати благо материнства або батьківства [1.с.391]. З іншого боку, позбавлення здатності до народження дитини може мати й тимчасовий характер, тобто протягом певного періоду в часі особа не здатна до дітонародження. У такому ж випадку не слід вести мову про обмеження права на батьківство, материнство.

Положення ст. 49 Основ законодавства України про охорону здоров'я, регламентуючи правовий режим застосування методів стерилізації, дає відповідь на питання, чим може бути викликано позбавлення (обмеження) репродуктивної функції організму людини. Зокрема, зазначено, що застосування цих методів можливе лише за власним бажанням або добровільною згодою пацієнта в акредитованих закладах охорони здоров'я, за медичними показаннями, що

встановлені МОЗ України. Ця правова норма регулює порядок добровільної стерилізації особи, проте такі методи можуть бути застосовані до особи й у примусовому порядку, тобто можуть бути засобом позбавлення (обмеження) репродуктивних прав [1.с.391]. Звідси, якщо випадки добровільної стерилізації жінки, чоловіка залишаються, на жаль, непоодинокими, то коли йдеться про примусову стерилізацію, застосування її можливе лише у випадках, установлених законом (наприклад, за ситуації, коли врятувати життя жінки під час пологів можливо лише шляхом проведення примусової стерилізації тощо). Застосування примусової стерилізації як міри покарання за протиправні, злочинні діяння за законодавством не видається можливим, виходячи з конституційних засад українського суспільства, однак іноземному праву відоме застосування примусової стерилізації як міри покарання за кримінальні злочини.

Штучне запліднення дружини може бути проведено з використанням біологічного матеріалу (репродуктивних клітин), що походять від її чоловіка або від будь-якого іншого донора [1.с.393]. Звідси, у разі здійснення процедури штучного запліднення першим способом, чоловік є біологічним батьком народженої дитині, незважаючи на реалізацію штучним шляхом свого природного права на батьківство. На відміну від першого випадку, у другому чоловік біологічним (рідним по крові) батьком для народженої дитини не є, тому набуває лише «соціальних» батьківських прав.

У юридичній літературі порушувалися проблеми «соціального батьківства». Фактично, у такому разі йдеться про реалізацію особою свого права на сім'ю та права на особисте життя, однак це вже не біологічні права. Вони більшою мірою пов'язані із соціальним буттям особи. Використання можливості набуття права батька не на основі біологічної спорідненості тягне за собою і визначений законодавцем обов'язок визначати походження дитини від себе та заборону оспорювати таке штучне батьківство [1.с.393]. З висновку автора випливає, що сімейне законодавство установлює додаткове обмеження, що існує у вигляді заборони,

щодо оспорювання (невизнання) батьківства у разі штучного застосування до жінки (дружини) біологічного матеріалу іншого чоловіка-донора.

Висновки

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що здебільшого обмеження права на материнство, батьківство встановлюються не лише актами цивільного, сімейного законодавства, а й спеціальними актами, рекомендаційними (медичного призначення), що регулюють порядок реалізації репродуктивних технологій, таких як Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини», . Наказ МОЗ України «Про Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій» № 787 від 09.09.2013 року, та ін. Сьогодні ж застосування репродуктивних технологій є загалом одним із видів медичної допомоги, способом подолання безпліддя та допомагає реалізувати особисте право особи на батьківство, материнство, шляхом прийняття особою самостійних рішень, щодо свого власного здоров'я, разом з тим слугує правовою формою вирішення демографічної кризи в державі.

Література

- 1.Пунда О. О. Право на материнство та право на батьківство у сімейному кодексі України. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 20. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. – С. 390.
- 2.Стефанчук Р. О. Проблеми реформування та кодифікації сімейного законодавства в Україні // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – Вип. 4. – С. 142.
- 3.Офіційний вісник України. – 1997. – Число 10. – С. 181.
- 4.Ромовська З. В. Українське сімейне право. Академічний курс. – К. : Правова єдність, 2009. –С. 191.
- 5.Явор О. А. Правові аспекти сурогатного материнства. Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. Випуск № 4(44). – 2012. – Хмельницький, 2012. –С. 128.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються діючі в чинному сімейному законодавстві України обмеження права на батьківство, материнство, їх особливості, специфіка. Пропонується застосування іноземного досвіду, з приводу розширення меж здійснення права на батьківство, материнство. Зосереджується особлива увага на доцільності усунення необґрунтованих обмежень які своїм змістом унеможливають здійснення особистого права.

Ключові слова. Законодавче обмеження права, особа, право на батьківство, материнство, подружжя, заборона, суб'єкти сімейних відносин, реалізація прав, правове регулювання, юридичне значення дій, допоміжні репродуктивні технології, здійснення суб'єктивного права.

6.Рішення Березівського районного суду Закарпатської області від 17 травня 2011 р. у справі № 1-131/11 // Архів Березівського районного суду; Верес І. Я. Проблеми правового регулювання сурогатного материнства // Адвокат. – № 3(150) 2013 р. – К. : Прецедент. — С. 30.

7.Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

8.Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135

9.Про трансплантацію органів і інших анатомічних матеріалів людини : Закон України від 16.07.1999 № 1007-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 41. – Ст. 337.

10.Правила державної реєстрації актів цивільного стану, затв. наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 р. № 5/5, у ред. наказу від 24.12.2010 р. № 3307/5, від 18.10.2000 № 52/5 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 101. – Ст. 3649.

11.Верес І. Я. Проблеми правового регулювання сурогатного материнства // Адво-

SUMMARY

In the article the operating in the current domestic legislation of Ukraine limits of right are probed on paternity, maternity, their features, specific. Application of foreign experience is offered, concerning expansion of limits of realization of right on paternity, maternity. The special attention is concentrated on expedience of removal of groundless limitations which by the maintenance do impossible realization of the personal right.

Keywords. Legislative limit of right, person, right, on paternity, maternity, married couples, prohibition, subjects of domestic relations, realization of rights, legal adjusting, legal value of actions, auxiliary genesial technologies, realizations of equitable right

кат. – № 3(150). – 2013. – К. : Прецедент. – 48 с.

12.Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 6 жовтня 2010 р. у справі № 2-2283-1/10 // Єдиний реєстр судових рішень. Верес І. Я. Проблеми правового регулювання сурогатного материнства // Адвокат. – № 3 (150) 2013 р. – К. : Прецедент. – с.48 .

13.Коренга Ю. В. Договір сурогатного материнства в сімейному праві України : дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2014. –с. 195

14.Кожевникова В. О., Коренга Ю. В. Законодавчі обмеження прав фізичних осіб щодо укладення договору сурогатного материнства // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. Вип. 14, 2015 ; редкол. : О. Д. Крупчан (гол. ред.) та ін. – К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії наук України, 2014. – с.178

15.Цивільне право України: Загальна частина : підруч. / В. Г. Фазикош, С. Б. Булеца, Р. Б. Олійник та ін. ; за ред. В. Г. Фазикоша, С. В. Булеци. – К. : Знання, 2010. – 631 с. – С. 215.

16.Великий тлумачний словник сучасної української мови / під ред. В. Т. Бусела. – К., 2001. – 1728 с. – С. 643, 833.